

Людмила Теліженко

Християнські цінності в сучасній науці і освіті

Розглянуто роль християнських цінностей для формування особистості у процесі навчання. Показано їх особливе значення в умовах сучасності. Обґрунтовано можливість зближення наукового і релігійного знання про людину на основі постнекласичної раціональності.

Ключові слова: релігія, цінності, освіта, людина, духовність, любов.

LydmulaTelizhenko

Christian values in modern science and education

Examined the role of Christian values for the formation of the individual in the learning process. Displaying their special importance in modern conditions. Possibility of rapprochement of scientific and religious knowledge of the person on the basis of postnonclassical rationality is proved.

Keywords: religion, values, education, person, spirituality, love.

Надійшла до редакції 15.10.2015 р.

УДК 291

© Ангеліна Ангелова
(Ірпінь)

СТАРІСТЬ ЯК ДОВЕРШЕНІСТЬ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ В ШАМАНІЗМІ

У публікації розглянуто специфіку осмислення старості в шаманізмі, визначено функції шамана як регулятора життєвого циклу, окреслено характер трансу великих старих шаманів, а також зв'язок шаманізму з культом предків і владою старійшин.

Ключові слова: геронтософія, старіння, культ предків, геронтократія, шаманізм.

Постановка проблеми. Шаманізм – релігійне явище, в основі якого лежить віра у можливість спілкування людини-шамана з духами за допомогою екстатичних технік. Сучасна наукова література про шаманізм умовно розділяється на два напрямки, які по-різному характеризують універсальність цього феномену:

1. Шаманізм – локальне явище, обмежене певною географічною зоною: Сибір, Центральна та Північна Азія; сибірський шаманізм – це його класичний різновид, в інших регіонах (Австралія, Індія, Океанія) існують подібні, але не тотожні форми демонічних вірувань, що збереглися з архаїчних часів.

2. Шаманізм притаманний всім спільнотам на певному етапі розвитку, це таке ж універсальне явище, як і сама релігія. Румунських антрополог М.Еліаде висунув теорію про тотожність «центрального ядра» шаманських практик різних народів [19]. Аналогічного погляду дотримувався й С.М. Широкогоров, автор праці про шаманізм у тунгусів [18]. Оцінка шаманізму як універсального явища сприяла виникненню течії неошаманізму, згідно з принципами якої кожна людина може опанувати шаманську техніку та здійснювати подорожі у світ духів (концепція американського антрополога М.Харнера [16]).

Не зважаючи на велику кількість наукової літератури по шаманізму, проблемними залишаються питання генези шаманства, трансформації його архаїчних традицій, правомірності порівняння давнього та сучасного шаманізму тощо. Також цей релігійний феномен є недостатньо дослідженим і з точки зору філософії віку. Вчені торкалися лише окремих аспектів цієї тематики, зокрема, аналізували зв'язок шаманізму з культом предків (Алексєнко Є.О. [1], Басілов В.М. [2], Сагалаєв А.М. [11], Широкогоров С.М. [18]), констатували феноменальний характер трансу старих шаманів (Ксенофонов Г.В. [7], Лопатін І.А. [17]), фіксували випадки прискороного

старіння практикуючих шаманів (Басілов В.М. [2], Ксенофонов Г.В. [7]). Відсутність цілісного огляду образу старості в шаманізмі обумовлює **актуальність** даної публікації, **темою** якої є геронтософські аспекти класичного (сибірського) шаманізму. **Мета** даної публікації – дослідити присутнє у шаманізмі осмислення образу старості як фінальної стадії життя, що надає йому повноти та довершеності. Відповідно до мети було поставлено декілька **завдань**: проаналізувати шаманські міфи про етіологію та природу старості; розкрити вплив культу предків на формування образу старості в шаманізмі; з'ясувати вікову специфіку шаманської практики; визначити роль шаманів у регуляції життєвого циклу в спільноті; висвітлити особливості поховального культу великих старих шаманів тощо.

Основна частина. У більшості описаних антропологами випадків шаманізм органічно співіснує з усіма формами первісних вірувань: тотемізмом, анімізмом, фетишизмом, магією. Центальною фігурою шаманізму є людина-шаман – обранець духів, істота з двоїстою природою, яка здатна сприймати і буденний, і сакральний світи. Головним обов'язком шамана було забезпечення гармонії між силами природи та соціумом, врегулювання головних життєвих процесів: календарних, виробничих, побутових, обрядових тощо. Це завдання обумовлювало різноманітність ритуальних дій шаманів. Вони проводили лікарські сеанси, керували обрядами весілля, народження та ініціації молодих, слідкували за гідним вшануванням предків, стежили за передачею шаманської сили та знання. Шамани «гарантували» добробут та перемоги у війнах, піклувалися про душі одноплемінників: приносили дитячу душу майбутній матері, проводжали душі померлих в загробний світ [2, с.20-21].

Шаманське вчення намагається окреслити основні віхи людського життя, пояснити, як довго має жити індивід, чому старіє та що відбувається з тілом і душею після смерті. Згідно з матеріалами дослідника якутського шаманізму Г.В. Ксенофонтова, віру в знання та можливості шаманів виражено у наступній формулі: «Ми, люди, спокійно ходимо по землі, доживаємо до старості, успішно господарюємо тільки тому, що не зникла ще благодійна порода шаманів-чародіїв» [7, с.116].

Деякі етіологічні міфи народів, що сповідують шаманізм, окрім версій про походження світів та шаманів, пояснюють природу старості. В міфології нанайців присутній мотив перенаселення землі внаслідок неврегульованості терміну життя. Легенда про шаманське дерево, записана Н.Н. Шимкевичем, оповідає наступне: перша пара безсмертних (Старий та Стара) має багато нащадків, яких стає все більше і більше. Старі жертвують своїм первістком, викликаючи на небо три сонця. Людство починає гинути, але занадто швидко. Старий розстрілює з лука зайві світила, життя нормалізується, проте потрібно гідно поховати мертвих. Старий бачить віщій сон: появу білобородого старця, який дає поради щодо правильного поховального ритуалу. Після його виконання першопредок перетворюється на шамана, завданням якого є стежити за стабільністю життєвого циклу: кожна людина повинна в свій час постарішати та померти, не заважаючи живим [17, с.459-460].

Алтайський міф оповідає про двох братів-деміургів – Ульгєня та Ерліка. Ульгєнь постає як безплотне умовне божество, тоді як Ерлік – старець кремезної статури, з рум'яним обличчям та чорними очима. Ульгєнь прагне до ідеального світоустрою – з рівним ландшафтом, гарними тваринами та безсмертними людьми, Ерлік йому заважає, даруючи людям ковальське мистецтво, музику й шаманство, та головне – встановлює межу людського життя, узаконює старість [11, с.33-34]. Цей міф, як і попередній, заперечує можливість вічного життя без старості, – адже цей фінальний етап життєвого циклу є засобом демографічної регуляції.

Сама ж природа старості в шаманізмі має два пояснення:

1) Старіння – природний процес втрати життєвої енергії, який передує смерті. Так, згідно з алтайськими віруваннями, у людини декілька душ, які вона по черзі отримує в першій половині життя. На схилі літ то одна, то інша душа прагне до відокремлення, – саме тому виникають хвороби та знесилення [11, с.116]. Втративши всі душі, людина розчиняється в навколишньому світі. Зрештою важливою є своєчасність смерті, оскільки, з одного боку, людина прагне якнайдовше зберегти єдність душ, з іншого – усвідомлює

природність коловороту життя. І саме шаман стежить за тим, щоб зберегти міру життя, відпущену на долю кожного [11, с.117-118].

2) Старіння – наслідок злочинної діяльності духів, яку не зміг нейтралізувати шаман. Згідно з віруваннями, наприклад, народності нганасанів, природних причин хвороби та смерті не існує. Люди старішають та помирають лише внаслідок поклику душ предків, які сумують за живими в потойбічному світі, або по вині злих духів, що прагнуть викрасти людську душу. Найбільш привабливу категорію для астральних злодіїв становлять діти та літні люди. Їх душі найбільш слабкі та вразливі: дитячі ще недостатньо розвинені, а старечі вже втратили свою силу внаслідок попередньої взаємодії з потойбічним злом. Обов'язок шамана – охороняти душі живих, тому він активно втручається, коли злі духи прагнуть забрати душу раніше зазначеного терміну [8, с.34-35]. Задля цього шамани проводили спеціальні ритуали, в ході яких душу «виймали» та «розташовували» в надійному місці. Душі хворих старих перебували у сховищі від декількох місяців до року, а дорослі працездатні особи віддавали душу на зберігання від 3 до 9 днів [14, с.144].

В шаманських віруваннях порушувалось і питання, **якою є нормальна тривалість людського життя.** Наприклад, якути вірили, що 70 років для людини – це критичний вік, після настання якого різко зростає вірогідність смерті, що в цей період постає як неминучість. Саме тому роки від 70 літ до смерті називалися «повним віком» або «часом, даним верхніми богами». Природна смерть в цей період визначалась як «добра». Якщо ж людина не доживала до 70 років, це означало, що її душу вкрали злі духи [10, с.1].

Подекуди існувало повір'я, що шамана можна вмовити подовжити термін життя та відстрочити час смерті. Наприклад, Г.В. Ксенофонов описував ритуали, спрямовані на збільшення тривалості життя. Шаман, щоби подовжити роки хворому старому, обирав жертву серед молоді та «віддавав» її душу духам [7, с.196]. Мотив крадіжки життєвої сили для подовження віку був дуже поширений. Якути вважали, що людина, якій набагато більше ніж 70 років, живе за рахунок часу, відпущеного дітям та онукам [10, с.1]. Проте така «чорна магія» є нетиповою для шаманізму. Шамани, навпаки, стежили за довершеністю життєвого циклу, його повною, але не надмірною тривалістю. У зв'язку з цим серед спільнот, що сповідували шаманізм, був поширений звичай геронтоциду, який часто мав ненасильницький характер. У народів Сибіру тривалий час зберігався звичай добровільної смерті немічних старих [13, с.32].

Ще один випадок, коли шамани «дозволяли собі» змінювати життєвий цикл людини – регулювання народжуваності. Домовляючись з духами, вони здатні були відстрочити старість, аби досягти продовження роду. Звідти походить цикл шаманських оповідей про **непорочне зачаття на схилі віку.** Мотив вимолювання спадкоємця є типовим для чарівної казки та героїчного епосу багатьох народів. Наприклад, якутська легенда оповідає про бездітну подружню пару, до якої завітали два шамани. На прохання господарів шамани звернулися до духів-покровителів і, отримавши благословення, стара жінка, якій за сюжетом було 60 років, народила двох синів [7, с.173]. В міфологічних оповідах великі шамани і самі народжуються всупереч фізіології старечого віку. Так, в якутському епосі олонхо зустрічається мотив чудесного зачаття дітей у літніх батьків віком понад 90 років. Ознаки старості подружжя оповідач описує гіперболічно: «...волосся заду посіріло, спереду посивіло, передні зуби випали, а дітей все немає» [7, с.140-141]. В цьому та аналогічних сюжетах спостерігаються риси, типові для інших фольклорних систем:

- немовля народжується після контакту зі світом духів;
- легендарний шаман є сином старої жінки, що має дряхлого чоловіка, нездатного до подружнього життя;
- непорочне зачаття відбувається або від споживання чарівного зілля чи рослини, або від зіткнення зі стихією (світло, дощ, вітер), або через поцілунок помираючого чоловіка [7, с.140-141].

Дитина, зачата таким чаклунським способом, має неабиякі здібності до контакту зі світом духів та згодом стає шаманом.

Важливу роль в картині двоїстого світу, керманичем та медіатором якого є шаман, відіграє **культ предків**. Він сприяв формуванню демонічного пантеону, – адже, згідно з анімістичними уявленнями, душі покійників «розселилися» у навколишньому середовищі. Тому духи природи часто поставали в образі літніх людей. У найкращих міфологізованих старі володарювали стихіями: вітром, водою, землею тощо [17, с.590]. В іншого народу Сибіру, кетів, в образі старої жінки персоніфікували дух вогню. Фетишизованим зображенням домашнього вогнища були статуетки бабусь, до яких ставились як до живих. Вочевидь, цей культ походить від вшанування померлих предків жіночої статі [1, с.180].

Стара жінка-богиня в шаманізмі символізує зв'язок із плодючістю. Велика кількість жіночих духів «господарюють» в горах, лісах, водоймах. На Алтаї це бабусі з довгим білим волоссям, причому сивина тут асоціюється не з закінченням фертильного віку, а, навпаки, з молоком як з джерелом нового життя. «Символіка розпущеного волосся, розчісування його гребенем має пряме відношення до ідеї родючості, надлишкової вітальності» [11, с.86].

Культ предків робить старість своєрідним синонімом давнини, вічності, на що вказують і лінгвістичні, і обрядові факти. Зокрема, в мові чукчів слова, якими позначають батька та матір, перекладаються як «старий» та «стара», що натякає на спорідненість з образом плодитих першопредків [3, с.92]. Інший приклад – з етіологічного міфу. Родоначалниця чукчів – дівчина, що лише за добу дає життя морським тваринам та людям; витративши багато сил, вона швидко старішає, створений нею народ називають її бабусею [12, с.261].

Шаман виступав у ролі посередника між людьми та духами предків, від «настрою» яких «залежало» життя племені. В шаманських оповідях поширена міфологема зустрічі невічливих людей та духа, втіленого у старця. Люди ображають старого родоначальника, володаря певної природної стихії, внаслідок чого трапляється лихо, яке згодом нейтралізує шаман [2, с.13]. С.М. Широкогоров наводить тунгуський міф про конфлікт людини та духа тайги, старого господаря лісу та покровителя мисливців. Саме шаман врегульовує стосунки між племенем та розлюченим духом [18, с.52].

Окрему категорію померлих предків становили духи великих старих шаманів. Вони були канонізовані, вшановуючись на рівні божеств: їм було адресовано моління-камлання, жертвування домашніх тварин, спеціальні культові споруди тощо [9, с.68]. Померлі шамани входили в групу найближчих помічників роду, здатних до швидкої та дієвої допомоги.

Шаманська практика розпочиналася після цілого ряду випробувань. Той, хто ставав обранцем духів, відчував симптоми так званої **шаманської хвороби**. За визначенням Є.Торчинова, «це цілий комплекс патологічних станів, від яких потерпають майбутні шамани в молодості (нерідко в пубертатний період), які стають свідомою обраності людини духами задля шаманського служіння» [15, с.87]. Якщо людина опиралася, не бажаючи стати шаманом, хворобливі симптоми збільшувалися. Лише після звернення до діючого шамана, пережитої ініціації та початку власної практики людина одужувала. Проводячи обряд посвячення неофіта, старий досвідчений шаман виступав в ролі посередника між світом духів та людей.

Молодий шаман знайомився з потойбічним світом під керівництвом духа-провідника, який надіслав свій поклик. А.В. Смоляк, досліджуючи типологію покровителів ініційованого, відмічала, що здебільшого неофіт здобував знання через своє альтер-его – жіночий дух (інколи у звірячій подобі), що стає йому за дружину. Іншим поширеним типом поведирів молодого шамана були духи літніх людей. Вони навчали та керували мандрами души ініційованого в потойбічному світі. Наприклад, у найкращих жіночий дух Енін Мама (Мати-Бабуся) водила неофіта через небезпечні місцини астральної території та радила, що робити [14, с.141]. Вочевидь, наставництво старої прародительки символізувало народження медіатора двох світів.

Деякі дослідники виокремлюють три **основні етапи навчання шаману**:

1. Становлення молодого шамана, формування його здібності чути духів;
2. Набуття сили, функцій та атрибутів справжнього шамана;
3. Народження великого шамана, який знає всі шляхи Всесвіту [17, с.628].

На початковому етапі молодий шаман починав навчання у старійшин, хранителів родових знань і традицій. В процесі регулярних зустрічей з літніми чоловіками й жінками обговорювали

імена божеств та духів, їх родословні, місця перебування, характери, а також легенди, з ними пов'язані. Таке спілкування зі старійшинами тривало все подальше життя [17, с.172].

Тривалий час спірним поставало питання віку, в якому починається шаманська хвороба. Серед повідомлень про початок шаманської хвороби в юнацькому віці часто зустрічаються й свідчення про людей, які вперше чують поклик духів після 30-40 років. Наприклад, за даними А.В. Смоляк, багато узбецьких шаманок пережило шаманську хворобу вже після заміжжя та пологів. Отже, як зауважує дослідниця, шаманська хвороба не має «біологічних» причин, вона приходиться в різному віці [14, с.142, 148].

До третього етапу навчання, тобто перетворення на великого шамана, доходив не кожен, – адже це потребувало особливих здібностей. Якщо неподалік вже проживав сильний діючий шаман, неофіт ставав повноправним шаманом лише після смерті «колеги», залишаючись у статусі учня інколи аж до похилого віку. Такі особи не встигали досягти високого рівня, оскільки не практикували у сприятливий для цього період [17, с.90].

Вважалось, великого шамана можна зустріти нечасто, оскільки виконувати таку місію дуже важко. На це здатна лише стара, досвідчена людина, яка пройшла всі етапи навчання й отримала повну силу та знання Всесвіту [17, с.98]. Ще однією передумовою становлення великого шамана було розширення каналів зв'язку з верхнім та нижнім світами, збільшення чутливості. Тому, якщо літня людина на схилі років втрачала зір та слух, вона мала змогу стати більш сильним шаманом: відсутність сигналів зовнішньої інформації сприяла розвитку інтуїції та внутрішнього бачення.

У чукчів великими шаманами вважали тих, хто змінював свою стать, переходячи до так званого «м'якого людського буття». Чоловіки, що після обряду ініціації починали носити жіночий одяг та нібито набували здатності до дітонародження, та, навпаки, жінки-шаманки, що виконували всі чоловічі функції аж до одруження, не зважаючи на певний соціальний остракізм, досягали успіхів у шаманській практиці. На думку Є.А. Верещаки, це пояснюється лімінальним, межовим статусом шаманів-трансгендерів, їх покращеною здатністю до контакту зі світом потойбічного [5, с.323]. Сприйняття старості у чукчів певним чином наближається до образу андрогінного буття, адже старі люди на символічному рівні позбавляються своїх статевих ознак, що впливає на їх соціальний статус та привілеї. Наприклад, старій жінці, яка вже має дорослих дітей, було дозволено сидіти разом з чоловіками [3, с.98]. Продовжуючи цю ідею, можна припустити, що й великі старі шамани, виходячи в останні роки за межі своєї статі, стають лімінальними істотами, буття яких характеризується двоїстістю, одночасним перебуванням у людському та трансцендентному світах.

Проте не всі літні шамани зберігали здатність до спілкування з потойбічним світом. Якщо одні «обрані» шаманили до самої смерті, інші прагнули позбавитися впливу духів, оскільки шаманство виснажувало, викликаючи раннє старіння. Дослідник північних бурят Б.Е. Петрі зазначав: «Шамани зазвичай недовговічні, глибокі старі зустрічаються між ними як виняток» [17, с.168]. До того ж, шаманство вважалось небезпечним, – адже під час камлання можна було згинуть від зіткнення з ворожими духами. Спілкування з нижнім світом негативно впливало на зовнішність посередника. Етнографи неодноразово описували, як красива молода людина, починаючи шаманську практику, марніла, втрачала здоров'я та роду [17, с.106, 169]. За свідченнями очевидців, здебільшого літні шамани мали потворну та хворобливу зовнішність [7, с.207].

Вважалось, що шамани потерпають від специфічних невиліковних недугів, які міфологізувалися як священні хвороби духів. Показовою є записана В.Г. Богоразом чукотська казка про Коростявого шамана: «Він (*шаман*) лежить здавна в своєму положу, бо не може сам повернутися. Все тіло його хворе: рот та внутрішність зівра, руки та ноги, губи та очі, підшви та кінчики нігтів, – все вкрито коростою» [4, с.263]. Раннє старіння шаманів пояснювалось тим, що духи за допомогу потребують свою долю – плоть самого шамана або його родичів. Тому вірили, що рід великого шамана вмирає – родина стає жертвою контакту з духами [7, с.69]. Сам шаман нібито не може вплинути на ситуацію, оскільки він не може лікувати ані себе, ані родичів [1, с.184]. Численні ризики шаманської практики відвертали від неї багатьох літніх шаманів. Проте безболісно припинити шаманити можна було лише за згодою духів. Зокрема,

В.Л. Серошевський наводить розповідь старого якута, який, кинувши шаманити без благословення покровителів, був ними осліплений [17, с.103].

Питання наукового висвітлення та пояснення фізіологічних процесів, що виникають у процесі шаманської практики, залишається відкритим. Шамани, досягнувши стану «зміненої свідомості», під час спілкування з духами стають надзвичайно витривалими, нечутливими до болю, температура їх тіла може досягати аномально низьких та високих показників, а деякі дії шаманів суперечать відомим законам фізики. Жінки-шаманки міцнішають настільки, що їх неможна втримати; шамани не відчують тепла та холоду, не потребують їжі та пиття, можуть рухати важкі предмети і творити інші дива [17, с.35-37].

Феноменальними є зафіксовані етнографами факти фізичної трансформації літніх шаманів під час камлання. Зазвичай дряхлі, малорухомі, хворобливі, в процесі спілкування з духами вони демонструють витривалість, рухливість, енергійність, легкість, силу голосу та м'язів. Наприклад, С.М. Широкогоров писав про те, як сліпий евенкійський шаман у віці понад 80 років не міг пересуватися без сторонньої допомоги, але, танцюючи з бубном в костюмі вагою біля 16 кг, стрибав догори на 1 м. Аналогічні спостереження В.І. Анучина, який бачив тувинського шамана Шончура – костюм та бубон були надважкими для старого до та після камлання, проте під час сеансу він виявляв молодечу силу та енергію [17, с.154-155]. І.А. Лопатін описував гольдську шаманку Дадху, яка у свої 76 років майже не бачила та не чула, ледве ходила, потерпаючи від хвороб. Проте під час камлання вона у важкому костюмі танцювала, стрибала та співала протягом усієї ночі [17, с.85].

Шаманізм пояснює цей феномен тим, що під час камлання в шамана вселяються духи, які додають йому сили, щоби подолати фізичний біль, втому, старість. Після закінчення ритуалу, зняття атрибутів, а, отже, переривання контакту з духами, літній шаман знов перетворюється на знесиленого старого [17, с.384, 447]. Прояв непритаманних старому сил інколи пояснюється й перевертництвом. Г.В. Ксенофонов наводив численні оповіді якутів про те, як літні шамани, перетворюючись на тотемну тварину, продовжували шаманити на повну силу [7, с.84]. Вочевидь, джерелом енергії в таких випадках постає вітальний зв'язок людини-шамана з тваринним першопредком, що цілком відображає провідну ідею тотемізму.

Вважалось, що той, хто продовжує шаманити в старечі роки, не завершує свій земний шлях як звичайна людина. Згідно з віруваннями якутів, шаман ніколи не помирає природною смертю, – він гине в боротьбі з іншими шаманами: молодий, більш сильний шаман «поглинає» старого та знесиленого колегу [7, с.77]. Алтайці вірили в те, що шамани вступали в смертельну битву за допомогою своїх духів. За матеріалами, записаними Г.В. Ксенофоновим, шамани перед битвою перетворюються на тотемних тварин [7, с.207].

Не тільки сила шамана, а подекуди й тривалість життя вважалась фатально обумовленою. У шорців вік шаманів рахувався кількістю бубнів: під час посвячення дух-провідник говорив шаману, скільки він буде мати бубнів до кінця життя і як довго буде ними користуватися. Невдовзі після закінчення терміну користування останнім бубном шаман помирав. В.Н. Басілов писав, що деякі шамани прагнули обманути своїх духів, виготовляючи таємні «злодійські» бубни, які нібито подовжували їх життя [2, с.82-83].

Коли старий шаман все ж таки помирав, його проводи потребували особливої обрядовості. Родичі обов'язково ламали бубон померлого та за складною схемою нейтралізували мертве тіло, адже воно несло смертельну небезпеку для живих. Наприклад, у якутів існував обряд розтину тіла старого шамана на окремі шматки: «забруднене» старістю тіло розсікалося для пожирання злими духами хвороб, залишалися лише «чисті» кістки, світла голова та дух, що згодом нібито воскресав у тілі молодого шамана [7, с.108]. Буряти, які звичайних покійників закопували в землю, мертвих шаманів спалювали. Поширеним варіантом поховання було вивішування тіла померлого на деревах в місцині, далекій від шляхів та поселень. Місце поховання шамана вважалось священним, біля нього не можна було їсти, полювати, голосно говорити тощо [6, с.122-123]. Не зважаючи на відсутність універсального поховального шаманського обряду, головним залишається той факт, що тіла померлих шаманів ховали за особливими ритуалами, аби дух шамана не турбував живих членів спільноти.

Висновки. Підсумовуючи огляд образу старості в шаманізмі, можна зазначити, що людське старіння в шаманських віруваннях постає або як природний процес втрати життєвої енергії (душ, оболонки) перед смертю, або є наслідком злодіяльності духів, які викрадають слабкі душі. Обов'язок шамана – стежити за нормованістю життєвого циклу: кожен має своєчасно померти, аби не заважати нащадкам. Шаманізм органічно співіснує з владою старійшин, здатних до виконання окремих шаманських практик, та культом предків, який породжує цілий пантеон старих духів-родоначальників. Таким чином, лімінальний, межовий образ старості (старість як кордон між двома світами) поєднується з образом старості-вічності (старість як зв'язок з могутніми родоначальниками). За рахунок свого лімінального статусу старість може розцінюватись як довершеність життєвого циклу шамана, кульмінація його практики. Подальше дослідження геронтософської проблематики в шаманізмі, на наш погляд, дозволяє оцінити акмеологічний ресурс старості, осмислювати її як вищу сакральну точку людського життя.

Література

1. Алексеенко Е.А. Кеты: Историко-этнографические очерки / Е.А. Алексеенко. – Л.: Наука, 1967. – 264 с.
2. Басилов В.Н. Избранники духов / В.Н. Басилов – М.: Политиздат, 1984. – 208 с.
3. Богораз В.Г. Чукчи в 2-х т. / В.Г. Богораз. – Т. 1. – Л.: Институт народов севера, 1934. – 192 с.
4. Богораз В.Г. Сказка о чесоточном шамане / В.Г. Богораз // Живая старина. – С.-Петербург, 1899. – Вып. II. – С. 263-270.
5. Верещака Е.А. «Превращение пола» в культуре чукчей / Радловский сборник: Научные исследования и музейные проекты МАЭ РАН в 2012 г. – СПб.: МАЭ РАН, 2013. – 504 с. – С. 322-324.
6. Зеленин Д.К. Избранные труды. Очерки русской мифологии: Умершие неестественною смертию и русалки / Вступ. ст. Н. И. Толстого. – М.: «Индрик», 1995. – 432 с.
7. Ксенофонтов Г.В. Шаманизм: Избранные труды (1928-1929 гг.) / Г.В. Ксенофонтов // Якутск: Север-Юг, 1992. – 320 с.
8. Попов А.А. Душа и смерть по воззрениям нгасанов / А.А. Попов // Природа и человек в религиозных представлениях народов Сибири и Севера (2я пол. XIX – нач. XX в.). – Л.: Наука, 1976. – С. 31-43.
9. Потапов Л.П. Алтайский шаманизм / Л.П. Потапов. – Л.: Наука, 1991. – 321 с.
10. Романова Е. Жизненный круг у якутов / Е. Романова, П. Слепцов, С. Колодезников // Илин: историко-географический и культурологический журнал. – Режим доступа: <http://ilin-yakutsk.narod.ru/1992/64.htm>
11. Сагалаев А. М. Алтай в зеркале мифа / А. М. Сагалаев; [под ред. М. В. Шунькова]. – Новосибирск: Наука, 1992. – 176 с.
12. Сказки и мифы народов Чукотки и Камчатки / [под ред. Е.М. Мелетинского]. – М.: ГРВЛ Наука, 1974. – 646 с.
13. Смолькин А.А. Исторические трансформации социального статуса старости // Клиническая геронтология. – 2007 – Том 13. – №3. – С. 29-33.
14. Смоляк А.В. Шаман: личность, функции, мировоззрение: (Народы Нижнего Амура) / А.В. Смоляк. – М.: Наука, 1991. – 280 с.
15. Торчинов Е. А. Религии мира: Опыт запредельного: Психотехника и трансперсональные состояния / Е.А. Торчинов. – СПб.: «Петербургское Востоковедение», 1998. – 384 с. – (Orientalia).
16. Харнер М. Путь шамана / М. Харнер: [пер. с англ. Л. Каневского]. – М.: Крон-Пресс, 1996. – 224 с.
17. Шаманизм народов Сибири. Этнографические материалы XVIII-XX вв.: Хрестоматия / Сост., вступ. ст. Т.Ю. Сем. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2006. – 664 с.
18. Широкогоров С.М. Опыт исследования основ шаманства у тунгусов / С.М. Широкогоров // Ученые записки историко-филологического факультета. – Т. 1. – Владивосток, 1919. – С. 47-108.
19. Элиаде М. Шаманизм. Архаические техники экстаза / М. Элиаде – Киев: София, 2000. – 480 с.

Angelina Angelova

Old Age as Completeness of the Life Cycle in Shamanism

This publication explores the specific understanding of old age in shamanism, identifies the Shaman function as a regulator of the life cycle, exposes the outlines the nature of trance of great old shamans and shamanism connection with the cult of ancestors and elders ascendance.

Keywords: gerontosophy, senescence, cult of ancestors, gerontocracy, shamanism.

Надійшла до редакції 29.10.2015 р.